

УДК 343.23: 343.9 (477)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ВІДКРИТОГО ТИПУ

Зубов Д.О., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються питання запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Ключові слова: запобігання, злочин, кримінально-виконавча установа.

Зубов Д.А. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ОТКРЫТОГО ТИПА / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье рассматриваются вопросы предупреждения совершения преступлений в уголовно-исполнительных учреждениях открытого типа

Ключевые слова: предупреждение, преступление, уголовно-исполнительное учреждение.

Zubov D.O. CRIME PREVENTION AT OPEN-TYPE PENITENTIARY INSTITUTIONS / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to crime prevention at open-type penitentiary institutions.

Key words: prevention, crime, penitentiary institution.

Сучасна кримінально-виконавча політика України зорієнтована на гуманізацію кримінально-виконавчих установ відкритого типу відповідно до європейських вимог, недосконалістю нормативно-правового забезпечення їх функціонування. Кризові процеси на цьому фоні значною мірою підсилюють криміналізацію в місцях позбавлення волі, що в сукупності становлять реальну загрозу безпеці держави.

Дані про стан злочинності в кримінальних установах ДКВС України і, зокрема, у кримінально-виконавчій установі відкритого типу почали виокремлюватися в статистиці ДДУПВП України. Криміногенний склад засуджених, у відношенні яких виконуються судові рішення протягом 2009-2010 рр., є складним і характеризується наступним чином: за злочини, віднесені до категорії невеликої тяжкості, відбувають покарання 23,7 тис. осіб (14,8%), середньої тяжкості – 63,7 тис. осіб (39,8%), тяжких – 69 тис. осіб (43,1%), особливо тяжких – 3,7 тис. осіб (2,3%). Із числа осіб, стосовно яких виконувались судові рішення 542 засуджені за вбивство, із них за умисне вбивство – 203 (0,1%), умисні тяжкі тілесні ушкодження – 2956 (1,9%), злочини проти статевої свободи – 566 (0,4%), крадіжки – 47 тис. (29,4%), грабїж – 13,3 тис. (8,3%), розбій – 2,5 тис. (1,6%), вимагання – 706 (0,4%), бандитизм – 6, терористичні акти – 5, хуліганство – 7,1 тис. (4,4%).

З числа засуджених 18,1 тис. (11,3%) раніше судимі до позбавлення волі, із них 7,5 тис. (4,7%) – неодноразово, 34,1 тис. (21,3%), засуджених за злочини, пов'язані з наркотиками. Раніше судимі до покарань, не пов'язаних з позбавлення волі, – 17,9 тис. (11,2%), із них 6,1 тис. (3,8%) – неодноразово [6, 213-214].

Мета статті полягає в тому, що в умовах значних соціальних перетворень, спрямованих на реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, важливими залишаються питання запобігання вчиненню злочинів засудженими, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Дослідження вчинених злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу свідчить про те, що співробітники установ ще недостатньо володіють методикою та рекомендаціями з організації і здійснення профілактики кримінально-караних діянь та інших правопорушень, які вчиняються в таких установах. Відсутність у юридичній науці прикладних розробок проблем запобігання злочинам у кримінально-виконавчих установах, науково обґрунтованих рекомендацій, навчальної та методичної літератури з цих питань обмежують правові можливості установ виконання покарань щодо підвищення ефективності протидії злочинності в кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Теоретичним і практичним підґрунтям дослідження зазначених проблем стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінології, зокрема Ю.М. Антоняна,

У.М. Бабаєва, С.Н. Баліної, Ю.В. Бауліна, В.Т. Білоуса, І.Г. Богатирьова, П.А. Вороб'я, В.К. Грищука, І.А. Гельфанда, А.П. Гетьмана, В.В. Голіни, О.М. Джужі, А.Ф. Зелінського, О.Г. Кальмана, І.І. Карпеця, В.В. Коваленка, Я.Ю. Кондратьєва, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, О.Г. Кулика, О.М. Литвака, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, Ю.С. Шемшученка, В.І. Шакуна, С.І. Халимона, І.С. Яковець та ін. Вказані науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику протидії злочинам у кримінально-виконавчій установі відкритого типу, але важливі питання специфіки запобігання злочинам, що вчиняються в даних установах, розглядалися фрагментарно і переважно в межах загальних видів злочинів кримінальної спрямованості.

Водночас при всій значущості перелічених та інших наукових праць на сьогодні все ж таки відсутні комплексні кримінологічні дослідження питань запобігання злочинам, що вчиняються в кримінально-виконавчих установах відкритого типу України.

Україна, прагнучи стати повноцінним членом європейського співтовариства, велику увагу приділяє реформуванню кримінально-виконавчої служби. Найважливішим її фактором ефективності реформування, модернізації, наближення до європейських і світових стандартів діяльності будь-якої галузі, у тому числі й правоохоронної, є засуджені, які відбувають покарання, і персонал, який забезпечує процедуру виконання цих покарань.

Ми підтримуємо думку вчених пенітенціарного спрямування, що позбавлення волі для України досить дороге покарання не лише з точки зору фінансових затрат, а й соціальних наслідків [3, 45]. На жаль, суспільство сьогодні не готове до витрат, пов'язаних із наслідками відбування покарання. Набуті в умовах відбування покарання хронічні та інфекційні хвороби, психічні розлади, що призвели до втрати здоров'я, лягають на плечі платників податків.

Набуття в місцях позбавлення волі специфічних та шкідливих звичок, активно передаються особами, звільненими від відбування покарань у суспільство, що поглиблює кримінальну орієнтацію окремої категорії громадян, призводить до зниження самооцінки особистості, песимізм та антигромадській настрої.

Руйнація сім'ї та родинних стосунків, втрата зв'язку із суспільством призводять до трагічних наслідків: особа втрачає сенс свого земного призначення, тому вона або закінчує життя самогубством, або поповнює ряди безпритульних та жебраків, або знову повертається до місць позбавлення волі.

Серед інституцій, які реально можуть впливати на стан злочинності в місцях позбавлення волі ми відділяємо кримінально-виконавчу установу відкритого типу та її співробітників.

Одним із інститутів кримінально-виконавчого права, що зазнав суттєвих змін у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу України, є інститут покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також інститут суб'єктів, на яких чинним законодавством покладено завдання та функцію щодо запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу. Слід наголосити, що дана проблема завжди була актуальною у вітчизняній кримінологічній науці.

Щодо персоналу, то його загальна кількість на 01.11.2010 року складає: установ виконання покарань – 47 тисяч, а кримінально-виконавчої інспекції – 2 тис. 232 працівники. Очевидно, що дане положення не повністю відбиває реально існуючий стан кримінально-виконавчої характеристики покарань, якщо врахувати кількісні і якісні показники вчинених злочинів особами, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції і в установах виконання покарань [7, 123].

Таке положення вимагає більш виваженого і ґрунтовного ставлення з боку керівництва Державної кримінально-виконавчої служби України до питань виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, що обумовлює необхідність приведення структурних змін до Європейських стандартів, а також вдосконалення системи соціальних і правових (у тому числі й кримінально-виконавчих) заходів забезпечення виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, здійснення обліку і контролю за особами, звільненими від відбування кримінальних покарань [8, 3].

Реформування кримінально-виконавчого законодавства України в частині регламентації порядку та умов виконання кримінально - виконавчою інспекцією покарань було здійснене 11 липня 2003 р. з прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу України (далі-КВК України). Перш за все на рівні самостійного розділу II Особливої частини КВК, у якому сформована вперше нова система норм, що передбачають виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі і в яку ввійшли норми, що регулюють порядок виконання покарань у виді обмеження волі [11, 33-36].

Законодавча новела була спрямована на підвищення ефективності застосування зазначених норм КВК, але доводиться констатувати, що вони є недосконалими. Показники щодо призначення даного виду покарань свідчать про досить суворий підхід суддів до обрання заходів кримінально-правового впливу за скоєний злочин. Криміногенний склад засуджених залишається досить складним. Співставлення показників про стан виконання кримінально-виконавчими установами відкритого типу покарань з даними судової статистики показує невисоку результативність даного виду покарання, що обумовлюється, зокрема недостатністю законодавчої регламентації механізму призначення і виконання покарань [5, 63-68].

У зв'язку з цим, актуальності набувають наукові дослідження щодо запобігання вчиненню злочинів засудженими особами, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, а також, як недостатньо опрацьовані в теоретичному плані, що не дістали належного нормативно-вирішення, та потребують розв'язання на рівні правозастосовчої практики.

Оскільки поняття «кримінально-виконавча установа відкритого типу» у вітчизняній літературі відсутнє, але сам «термін» визначений у ст.11 Кримінально-виконавчого кодексу України і застосовується не тільки юристами, а й соціологами, психологами, педагогами, ми вважаємо за необхідне, дослідити дане поняття з позиції науки кримінально-виконавчого права. Такий підхід обумовлений наступними факторами:

- по-перше, дослідження поняття «Кримінально-виконавча установа відкритого типу», як суб'єкт виконання окремої групи кримінальних покарань в Україні, є одним із концептуально-стратегічних напрямків не тільки реформування кримінально-виконавчої системи, а й розвитку кримінально-виконавчого права;
- по-друге, у більшості публікацій переважає практичний аспект: аналізуються певні проблеми і труднощі, що виникають у діяльності кримінально-виконавчої установи відкритого типу при виконанні покарання у виді обмеження волі;
- по-третє, відсутність комплексного дослідження механізму запобігання кримінально-виконавчою установою відкритого типу за особами, які вчиняють злочин, потребує наукового пошуку, як на теоретичному, так і на практичному рівнях.
- по-четверте, що стосується ефективності виконання кримінально-виконавчою установою відкритого типу покарання у виді обмеження волі, то його дослідження дозволяє розширити не тільки теорію, а й практику призначення та виконання даного виду покарання. У кримінально-виконавчому аспекті дана проблема сьогодні заслуговує особливої уваги у зв'язку з тим, що дослідження її проводиться в Україні порівняно недавно [1, 8-9].

Вищезазначене зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження кримінально-виконавчої установи відкритого типу як суб'єкта виконання покарання та спірних питань його регулювання. Крім того, назріла необхідність дослідити ряд проблем щодо вдосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства України та практики їх застосування. Аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства дозволяє зробити висновок, що діяльність КВУ спрямована, головним чином, на дотримання засудженими внутрішнього розпорядку установи, що значно звужує застосування до них засобів виправлення та ресоціалізації [4, 243].

У своїй діяльності кримінально-виконавча установа відкритого типу керується, крім КВК України, галузевими підзаконним нормативним актом. Причини і умови злочинності серед засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, характеризуються досить значними і довготривалими видами соціальної діяльності, розвитком економіки, забезпеченням прав, свобод, законних інтересів громадян, зміцненням законності, соціального захисту населення.

До зовнішніх причин, які можуть позитивно вплинути на запобігання злочинності засуджених, можна віднести: належні соціально-побутові умови; економічні (наявність роботи, що є достатньо привабливою для засудженого); надання однакових можливостей реалізувати себе засудженим, як і іншим людям, у спорті, навчанні тощо; створення позитивних сімейних родинних стосунків; залучення як державних, так і недержавних організацій для надання психологічної, соціальної, правової, педагогічної і медичної допомоги.

Соціальний контроль являє собою сукупність норм, інститутів та відносин, що спрямовані на забезпечення поведінки людей відповідно до інтересів даної соціальної групи, суспільства загалом. Соціальний контроль включає інституційний, ціннісний та поведінковий аспекти. Норми та цінності моралі, права, релігії, етики є джерелами мотивації і прийняття рішень, еталонами для вироблення зразків поведінки, і одночасно вони виступають як інструменти соціального контролю, встановлюючи межі допустимих відхилень у поведінці від загальноприйнятних стандартів і даючи принципову основу для застосування моральних, правових та інших санкцій. Соціальний контроль може бути формальним (інституційним) і неформальним. Формальний здійснюється системою державних правоохоронних органів (системою юстиції).

Як відзначають вчені-кримінологи, від того, як втілюються в життя вимоги соціального контролю, значною мірою залежить реалізація в суспільстві профілактичних функцій, оскільки цей контроль сприяє регуляції соціальних процесів та впливу на особу, завдяки яким у свою чергу підвищується ефективність попереджувальних заходів. Це пов'язано з тим, що соціальний контроль ставить дії суб'єктів у певні рамки, що не дозволяють порушити приписи моралі та права чи утруднюють такі порушення. Розвиток соціального контролю виступає як необхідна передумова та як найважливіший фактор подальшого удосконалення діяльності, що спрямована на попередження аморальних проявів та злочинів, що перетворює контроль в одне з найважливіших засобів попередження злочинів.

На підставі вищевикладеного робимо висновок, що серед пріоритетних напрямів удосконалення кримінально-виконавчої установи відкритого типу слід особливо виокремити її нормативно-правове забезпечення, яке потребує глибоких і якісних перетворень. Це питання, що належить до найскладніших у кримінально-виконавчій політиці, значною мірою визначає процес реформування кримінально-виконавчої системи України на перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. Офіційне видання. – К: Атіка, 2004. – 96 с.
3. Кримінальний кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
4. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник // [за ред Т.А. Денисової]. – К.: Істина, 2008. – 130 с.
5. Богатирьов І.Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних із позбавленням волі: [монографія] / Іван Григорович Богатирьов. – К.: Атіка, 2005. – 311 с.
6. Богатирьова О.І. Виконання кримінальною інспекцією покарань за новим кримінально-виконавчим кодексом України (кримінально-виконавчий аспект) / О.І. Богатирьова // Юридична Україна. – № 8. – 2006. – С. 63-68.
7. Джужа О.М. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2010. – 544 с.
8. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: підручник / Іван Григорович Богатирьов. – К.: «Правова єдність», 2008. – 352 с.
9. Львовчкін В.А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України / В.А. Львовчкін // Бюлетень Київського Інституту внутрішніх справ. – Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – № 7. – С. 3-12.
10. Яковець І. Про деякі аспекти концепції державної політики у сфері виконання кримінальних покарань / І. Яковець // Інформаційний бюлетень. – АСПЕКТ. – 2007. – № 1. – С. 33-36.